

การส่งเสริมและพัฒนากิจการอาหารตามหลักการปฏิบัติที่ดีของ วิสาหกิจชุมชนในกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน 2

Extension and development of food processing adhering to good manufacturing practice by community enterprises in the Upper Northeastern Provincial Cluster 2

ยุพิน สมคำพี^{1*}, สุนันท์ สีสังข์¹, ธรณี ต่างวิวัฒน์¹ และ จันทรวีภา ธนะโสภณ²

Yuphin Somkhumpee^{1*}, Sunan Seesang¹, Paranee Tangwiwat¹
and Chantravipha Dhanasobhon¹

บทคัดย่อ: การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแนวปฏิบัติที่ดีของวิสาหกิจชุมชนแปรรูปอาหารในการจัดการการผลิตตามหลักการปฏิบัติที่ดี (มาตรฐาน Primary GMP) 2) พัฒนาโมเดลการส่งเสริมและพัฒนาหลักการปฏิบัติที่ดีในการผลิตอาหารของวิสาหกิจชุมชน และ 3) ประเมินผลการนำโมเดลการส่งเสริมและพัฒนาหลักการปฏิบัติที่ดีในการผลิตอาหารของวิสาหกิจชุมชนไปใช้ ทำการศึกษาในปี พ.ศ. 2557 ถึงปี พ.ศ. 2560 ด้วยการใช้วิธีวิจัยแบบผสม ประชากรคือวิสาหกิจชุมชนแปรรูปอาหารในกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน 2 (สกลนคร นครพนม และมุกดาหาร) จำนวน 276 กลุ่ม กำหนดกลุ่มตัวอย่างโดยเลือกแบบเจาะจง จำนวน 9 กลุ่ม ผลการศึกษาจากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้เกี่ยวข้องพบว่า แนวปฏิบัติที่ดีของวิสาหกิจชุมชนให้ได้รับรองมาตรฐาน Primary GMP เกิดจาก 4 ปัจจัยคือ (1) ผู้นำ (2) สมาชิก (3) ทุน และ (4) การส่งเสริม และการพัฒนาโมเดลการส่งเสริมและพัฒนาหลักการปฏิบัติที่ดีในการผลิตอาหารสำหรับวิสาหกิจชุมชนแปรรูปอาหาร คือโมเดลการส่งเสริมมาตรฐาน Primary GMP แบบมีส่วนร่วม (PAER to PGMP Model) สำหรับวิสาหกิจชุมชนและผลการนำโมเดล PAER to PGMP ไปใช้ส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชนแปรรูปอาหารในกลุ่มที่ยังไม่ได้รับรองมาตรฐาน Primary GMP พบว่าคะแนนประเมินก่อนและหลังของกลุ่มทดลองมีผลคะแนนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P < 0.05$) ในทุกหมวดและมีข้อเสนอแนะให้มีการศึกษาโดยแยกประเภทของอาหารแปรรูป

คำสำคัญ: โมเดลการส่งเสริมการเกษตร, วิสาหกิจชุมชนแปรรูปอาหาร, หลักการปฏิบัติที่ดีในการผลิตอาหาร

ABSTRACT: The objectives of this research were to 1) study good practices of processed food community enterprises in the management of Primary GMP, 2) develop the extension and development model of good practices in food processing for community enterprises, and 3) evaluate the implementation of the model in food processing community enterprises. The research were conducted in the year 2014 to 2017 by using mixed methods. The populations were food processing community enterprises in the Upper Northeastern Provincial Cluster 2 (Sakon Nakhon, Nakhon Phanom and Mukdahan) 276 groups which were purposive sampling for 9 groups of samples. According to connoisseurship, it was found that good practice of Primary GMP for food processing community enterprises was based on 4 key success factors as (1) leader, (2) members, (3) resource and (4) extension. The extension and development model of good practices in food processing for community enterprises was the participatory agricultural extension review to Primary Good Manufacturing Practice model (PAER to PGMP model). The implementation

¹ สาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

School of Agriculture and Cooperatives, Sukhothai Thammarath Open University

* Corresponding author: yuphin666@gmail.com

of the PAER to PGMP model found that the pre-test and post-test scores of the treatment groups apply with the PAER to PGMP model were significantly different at $P < 0.05$ in all categories. Further study by the different types of processed foods is suggested.

Keywords: agricultural extension model, food processing community enterprise, primary GMP

บทนำ

ประชาคมโลกรวมถึงประเทศไทยให้ความสำคัญกับความมั่นคงทางอาหาร โดยเฉพาะเรื่องอาหารปลอดภัย (Food Safety) มากขึ้น (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2556; Swanson and Rajalahti, 2010) และในกรอบความตกลงขององค์การการค้าโลก (WTO) มีข้อตกลงระหว่างประเทศสมาชิกที่ไม่ใช่มาตรการทางภาษี โดยบังคับใช้มาตรฐานอาหารด้วยหลักการปฏิบัติที่ดีในการผลิตอาหาร (Good Manufacturing Practices: GMP) ในส่วนประเทศไทยเพื่อให้สอดคล้องกับกระแสโลกและนโยบายรัฐบาลในการกำหนดให้มีมาตรฐานเดียวกันด้านอาหารไม่ว่าจะเป็นการส่งออกหรือบริโภคภายในประเทศ กระทรวงสาธารณสุขจึงได้ประกาศฉบับที่ 342 พ.ศ. 2555 เรื่องวิธีการผลิต เครื่องมือเครื่องใช้ในการผลิต และเก็บรักษาอาหารแปรรูปที่บรรจุในภาชนะพร้อมจำหน่าย (Primary Good Manufacturing Practice: Primary GMP) หรือเรียกชื่อย่อว่ามาตรฐาน Primary GMP เป็นมาตรฐานอาหารขั้นพื้นฐานที่ผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปในระดับชุมชนทั่วไทยให้มีมาตรฐานเพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้บริโภคและใช้เพื่อกำหนดเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาของ 18 กลุ่มจังหวัดของไทย (รัฐบาลจัดแบ่งกลุ่มจังหวัดเพื่อส่งเสริมการบริหารงานแบบบูรณาการเริ่มใช้ใน พ.ศ. 2551 จนถึงปัจจุบัน) โดยเฉพาะกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน 2 ซึ่งประกอบด้วย จังหวัดสกลนคร นครพนม และมุกดาหาร ได้กำหนดจุดเน้นทางยุทธศาสตร์การพัฒนาคือ เพื่อส่งเสริมและพัฒนาผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม โดยมีตัวชี้วัดที่สำคัญคือผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูปได้รับรองมาตรฐานอาหารเพิ่มขึ้นโดยมีหน่วยงานส่งเสริม ได้แก่ สำนักงานสาธารณสุข สำนักงานเกษตร และสำนักงานพัฒนาชุมชนในระดับจังหวัดและระดับอำเภอในพื้นที่รับผิดชอบหลักในการส่งเสริมและพัฒนาตามจุดเน้นดังกล่าวข้างต้นอย่างไรก็ตามผลการประเมินระดับศักยภาพวิสาหกิจชุมชนประเภทแปรรูปอาหารที่จดทะเบียนในระบบสารสนเทศวิสาหกิจชุมชนพบว่า

ด้านการรับรองมาตรฐานอาหารของวิสาหกิจชุมชนในกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน 2 มีมากถึงร้อยละ 83 ที่มีศักยภาพอยู่ในระดับปานกลางถึงระดับที่ต้องปรับปรุง (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2556) และวิสาหกิจชุมชนที่ไม่ได้รับรองมาตรฐาน Primary GMP ซึ่งเป็นมาตรฐานอาหารขั้นพื้นฐานที่กฎหมายบังคับใช้กับอาหารแปรรูปในระดับชุมชน ซึ่งสาเหตุของการไม่ได้รับรองมาตรฐานพบว่า โรงเรือนหรือสถานที่ผลิตที่ยังไม่เป็นไปตามเกณฑ์ การขาดสุขลักษณะที่ดีในการผลิตอาหาร การขาดทักษะและความรู้ในหลักเกณฑ์และการเข้าสู่ระบบการรับรองมาตรฐานอาหาร (สุดารัตน์ และคณะ, 2550; ยูพิน, 2557) รวมถึงการไม่ได้รับการส่งเสริม สนับสนุน หรือให้คำปรึกษาในการปฏิบัติที่เหมาะสมกับวิสาหกิจชุมชน (สุกัญญา และคณะ, 2550; อารี, 2555) และหากจุดอ่อนข้างต้นยังไม่ได้รับการแก้ไขปรับปรุงอาจส่งผลต่อเป้าหมายของการพัฒนาการเกษตรที่เน้นการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตทั้งในเชิงปริมาณ คุณภาพและมาตรฐานเพื่อสร้างความเข้มแข็งของสถาบันเกษตรกรและเสริมสร้างศักยภาพให้ประชาชนในภาคเกษตรกรรม

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้นการส่งเสริมและพัฒนาการผลิตอาหารตามหลักการปฏิบัติที่ดีของวิสาหกิจชุมชนจึงสำคัญและจำเป็นสำหรับกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน 2 ในการบรรลุเป้าหมายของจุดเน้นทางยุทธศาสตร์การพัฒนาในการส่งเสริมและพัฒนาผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม โดยมีตัวชี้วัดที่สำคัญคือผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูปได้รับรองมาตรฐานอาหารเพิ่มขึ้นได้โดยการศึกษาถึงแนวปฏิบัติที่ดีของวิสาหกิจชุมชนในระดับดี และได้รับรองมาตรฐาน Primary GMP โดยศึกษาข้อมูลจากทั้งวิสาหกิจชุมชนแปรรูปอาหาร และหน่วยงานที่ส่งเสริมและพัฒนา ได้แก่ สำนักงานสาธารณสุข สำนักงานเกษตร และสำนักงานพัฒนาชุมชนในระดับจังหวัดและระดับอำเภอในพื้นที่จังหวัดสกลนคร นครพนม และมุกดาหาร เพื่อพัฒนาเป็นโมเดลการส่งเสริมและพัฒนาการปฏิบัติที่ดีในการผลิตอาหารแปรรูปของวิสาหกิจชุมชนที่เหมาะสม และศึกษาการนำโมเดลที่

พัฒนาได้ไปใช้กับการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในในกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน 2 ที่ประกอบด้วย จังหวัดสกลนคร นครพนม และมุกดาหาร เพื่อยืนยันผลการนำโมเดลไปใช้ก่อนการขยายผล และเผยแพร่องค์ความรู้ให้แก่หน่วยงานที่ส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชนอาหารแปรรูปให้สามารถยกระดับมาตรฐานการผลิตให้ได้รับรองมาตรฐานอาหาร ซึ่งนอกจากจะเป็นการแก้ปัญหาด้านคุณภาพมาตรฐานของผลิตภัณฑ์อาหารชุมชนอย่างยั่งยืนแล้ว ยังเป็นการปูพื้นฐานให้กับวิสาหกิจชุมชนในการพัฒนาการผลิตอาหารให้ก้าวเข้าสู่มาตรฐานอาหารที่สูงขึ้นในระดับสากลต่อไป

วิธีการศึกษา

การศึกษานี้ดำเนินการในปี พ.ศ. 2557 ถึงปี พ.ศ. 2560 ใช้วิธีวิจัยแบบผสมประกอบด้วย 3 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาแนวปฏิบัติที่ดีของวิสาหกิจชุมชนแปรรูปอาหารในการผลิตอาหารตามหลักการปฏิบัติที่ดีในกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน 2 โดยทำการศึกษาในปี พ.ศ. 2557 ประชากรคือวิสาหกิจชุมชนแปรรูปอาหารที่จดทะเบียนในจังหวัดสกลนคร นครพนม และมุกดาหาร จำนวน 276 กลุ่ม กำหนดกลุ่มตัวอย่างโดยเลือกแบบเจาะจงจำนวน 9 กลุ่ม ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกและการประชุมกลุ่มย่อยข้อมูลเชิงคุณภาพใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหาแนวปฏิบัติที่ดีตามเกณฑ์ข้อกำหนดของมาตรฐาน Primary GMP ทั้ง 6 หมวด ได้แก่ 1) สถานที่ตั้งและอาคารผลิต 2) เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิต 3) การควบคุมและกระบวนการผลิต 4) การสุขาภิบาล 5) การบำรุงรักษาและการทำความสะอาด และ 6) บุคลากรและสุขลักษณะผู้ปฏิบัติงานส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณใช้สถิติพรรณนาแล้วนำข้อมูลที่ได้มาจัดสมมนากลุ่มอิงผู้เชี่ยวชาญในจังหวัดสกลนคร นครพนม และมุกดาหาร จำนวน 7-12 ท่าน คัดเลือกตามเกณฑ์คือ 1) มีประสบการณ์การทำงานส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชนแปรรูปอาหารต่อเนื่องไม่น้อยกว่า 5 ปี 2) ผ่านการอบรมผู้ประเมินสถานที่ผลิตอาหารตามมาตรฐาน Primary GMP 3) เป็นประธานวิสาหกิจชุมชนแปรรูปอาหารที่ได้ OTOP 5 ดาว ต่อเนื่องไม่น้อยกว่า 5 ปี และ 4) ยินดีให้ความร่วมมือในการศึกษาเพื่อสังเคราะห์และจัดกลุ่มปัจจัย

ที่ส่งผลให้เกิดแนวปฏิบัติที่ดีของวิสาหกิจชุมชนในการจัดการการผลิตอาหารตามมาตรฐาน Primary GMP

ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนาโมเดลการส่งเสริมและพัฒนาหลักการปฏิบัติที่ดีในการผลิตอาหารของวิสาหกิจชุมชนในกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน 2 ทำการศึกษาในปี พ.ศ. 2558 โดยนำผลการศึกษาระดับขั้นตอนที่ 1 มาจัดสมมนากลุ่มอิงผู้เชี่ยวชาญเพื่อกำหนดร่างโมเดลการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชนแปรรูปอาหารเพื่อเข้าสู่ระบบการรับรองมาตรฐาน Primary GMP รวมถึงการกำหนดขั้นตอนในการดำเนินงานของโมเดลที่พัฒนาขึ้นการวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหา

ขั้นตอนที่ 3 การทดลองใช้โมเดลการส่งเสริมและพัฒนาหลักการปฏิบัติที่ดีในการผลิตอาหารของวิสาหกิจชุมชนในกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน 2 ทำการศึกษาในปี พ.ศ. 2559 ถึงปี พ.ศ. 2560 ใช้การวิจัยกึ่งทดลอง มีประชากรเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนแปรรูปอาหารที่ยังไม่ได้รับรองมาตรฐาน Primary GMP จำนวน 229 กลุ่ม กลุ่มตัวอย่างเลือกแบบเจาะจงจำนวน 6 กลุ่มที่สมัครใจเข้าร่วมศึกษา การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การประเมินผลตามหลักเกณฑ์ข้อกำหนดของการตรวจประเมินเพื่อรับรองมาตรฐาน Primary GMP และวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการศึกษาและวิจารณ์

แนวปฏิบัติที่ดีของวิสาหกิจชุมชนอาหารแปรรูปในการจัดการการผลิตอาหารตามหลักการปฏิบัติที่ดี (Primary GMP) ในกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน 2

ผลการสมมนากลุ่มอิงผู้เชี่ยวชาญพบว่าปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดแนวปฏิบัติที่ดีเกิดจาก 4 ปัจจัยดังนี้

1) ผู้นำ มีความสำคัญในความสำเร็จของกลุ่มเนื่องจากผู้นำวิสาหกิจชุมชนหรือประธานกลุ่มให้ความสำคัญกับการผลิตอาหารให้สอดคล้องกับมาตรฐาน สามารถถ่ายทอดความรู้แก่สมาชิก เข้าใจขั้นตอนในการขอการรับรอง มีข้อมูลติดต่อเจ้าหน้าที่ส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนเพื่อปรึกษาหารือซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของรูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของลิเคิร์ต (ดิเรก, 2556) ที่ผู้บริหารหรือผู้นำกลุ่มจะตั้งจุดประสงค์ร่วมกัน ยอมรับความคิดเห็นของสมาชิก มีการประเมินความก้าวหน้า และมีการติดต่อสื่อสารแบบ 2 ทาง ทำให้เป็นผู้นำที่มีประสิทธิภาพและยัง

พบว่าผลผลิตสูงขึ้นด้วยซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ สุกัญญา และคณะ (2550) ที่พบว่าผู้นำกลุ่มที่ขาดความรู้และทักษะในการบริหารจัดการองค์กรทั้งการผลิตและการตลาดส่งผลต่อโดยตรงต่อความล้มเหลวของกลุ่ม

2) สมาชิก สมาชิกกลุ่มช่วยส่งเสริมความสำเร็จของกลุ่มได้โดยการร่วมแรง ร่วมใจ และร่วมทุน รวมถึงไม่เรียนรู้ในการพัฒนาตนเองและกลุ่มอย่างสม่ำเสมอ สอดคล้องกับ ยวนันท์ และวัชรินทร์ (2553) ที่สรุปปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองที่ระบุว่า ปัจจัยภายในกลุ่มคือการมีส่วนร่วม ความเสียสละ สามัคคี ความร่วมมือของสมาชิกและครอบครัวมีผลโดยตรงต่อความสำเร็จของกลุ่ม

3) ทุน การบริหารจัดการทุนที่เหมาะสมของกลุ่ม นำสู่ความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชน และทุนยังเป็นหนึ่งใน 7 องค์ประกอบสำคัญของวิสาหกิจชุมชนที่ต้องมี และเน้นการใช้ทุนวัตถุดิบ ทรัพยากร และแรงงานในชุมชนเป็นหลัก (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2556)

4) การส่งเสริม การได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากหน่วยงานภาคีเป็นการสร้างการเรียนรู้และพัฒนา กลุ่ม โดยเฉพาะการได้รับโอกาสในการเรียนรู้ และมีส่วนร่วมด้วยการฝึกปฏิบัติเพื่อเรียนรู้ด้วยตนเองซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้ของจอห์น ดิวอี้ที่กล่าวว่า การเรียนรู้เกิดจากการปฏิบัติจริงของผู้เรียน (ดิเรก, 2556) และสอดคล้องกับ อารี (2555) ที่กล่าวว่าความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนในด้านสุขอนามัยที่ดีในการผลิตอาหารต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ไปทีละขั้นตอน เพื่อให้ผู้ผลิตอาหารเริ่มยอมรับ ตัดสินใจ และปรับเปลี่ยนวิธีปฏิบัติซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีการเรียนรู้ของโรเจอร์ที่ระบุว่า การยอมรับนวัตกรรมเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในตัวบุคคลโดยการลงมือปฏิบัติด้วยตนเองหรือร่วมกับการเก็บประสบการณ์จากผู้อื่นมาประมวลเพื่อตัดสินใจนำสู่การยอมรับ (ดิเรก, 2556) การบริการวิชาการจากสถาบันการศึกษาทั้งในพื้นที่และภายนอกเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชน รวมถึงการมีส่วนร่วมของนักวิชาการทำให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนพัฒนาได้เร็วขึ้นโดยไม่จำเป็นต้องพัฒนาซ้ำๆ ตามขั้นตอนเมื่อมีศักยภาพเพียงพอ อารี (2555) แต่ต้องไม่เป็นการก้าวกระโดดจนเกินไปโดยควรพิจารณาถึงความพร้อมของกลุ่มในเรื่องทุนทั้ง 4 ด้าน (ทรัพยากรบุคคล เงินทุน วัตถุดิบ และการจัดการ) เป็นสำคัญ

การพัฒนาโมเดลการส่งเสริมและพัฒนาหลักการปฏิบัติที่ดีในการผลิตอาหารของวิสาหกิจชุมชนในกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน 2

โมเดลการส่งเสริมและพัฒนาหลักการปฏิบัติที่ดีในการผลิตอาหารของวิสาหกิจชุมชนพัฒนาจากการนำผลสัมมนาของผู้เชี่ยวชาญในจังหวัดสกลนคร นครพนม และมุกดาหารมากำหนดเป็นร่างโมเดลการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชนได้เป็นโมเดลการส่งเสริมมาตรฐาน Primary GMP แบบมีส่วนร่วม (Participatory agricultural extension review to primary good manufacturing practice model: PAER to PGMP model) ใช้ในการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชนแปรรูปอาหารให้เข้าสู่การรับรองมาตรฐาน Primary GMP ซึ่งมี 4 องค์ประกอบสำคัญ ดังแสดงใน Figure 1 ดังนี้

1) P: Participatory การมีส่วนร่วมของวิสาหกิจชุมชนตั้งแต่ร่วมคิดทบทวนผลการดำเนินงานเพื่อให้กลุ่มรู้จักตนเองรู้จักโลกเพื่อวางแผนการพัฒนา กลุ่ม และกำหนดแนวทางการแก้ปัญหาโดยใช้กระบวนการเรียนรู้ที่ปฏิบัติด้วยตนเอง

2) AE: Agricultural Extension การส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชนแบบมีส่วนร่วมโดยวิสาหกิจชุมชนเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติด้วยตนเอง (learning by doing) โดยหน่วยงานที่ส่งเสริมมี 5 บทบาท คือ (1) เป็นผู้ให้การสนับสนุน (2) เป็นที่ปรึกษา (3) เป็นผู้ประสาน (4) เป็นครู และ (5) เป็นพี่เลี้ยง โดยมีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชนสู่การพึ่งพาตนเองได้

3) R: Review การทบทวนผลการดำเนินงานโดยการประเมินผลแบบมีส่วนร่วมซึ่งช่วยเสริมพลัง (Empowerment) ให้ได้แนวทางในการแก้ปัญหาของกลุ่ม และแนวทางในการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนของหน่วยงานภาคี

4) PGMP: Primary GMP เป็นมาตรฐานอาหารขั้นพื้นฐานที่ใช้รับรองการผลิตอาหารแปรรูปในระดับชุมชน โดยมีเกณฑ์ข้อกำหนด 6 หมวด ได้แก่ 1) สถานที่ตั้งและอาคารผลิต 2) เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิต 3) การควบคุมและกระบวนการผลิต 4) การสุขาภิบาล 5) การบำรุงรักษาและการทำความสะอาด และ 6) บุคลากรและสุขลักษณะผู้ปฏิบัติงาน การส่งเสริมและพัฒนาการผลิตอาหารของวิสาหกิจชุมชนให้ได้มาตรฐาน Primary GMP เป็นทำงานแบบบูรณาการของหน่วยงานภาคีพัฒนา โดย

มีเป้าหมายให้วิสาหกิจชุมชนเกิดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาระดับคุณภาพการผลิตอาหารแปรรูปให้ได้

รับรองมาตรฐานซึ่งเป็นการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันนำสู่การพึ่งพาตนเองได้

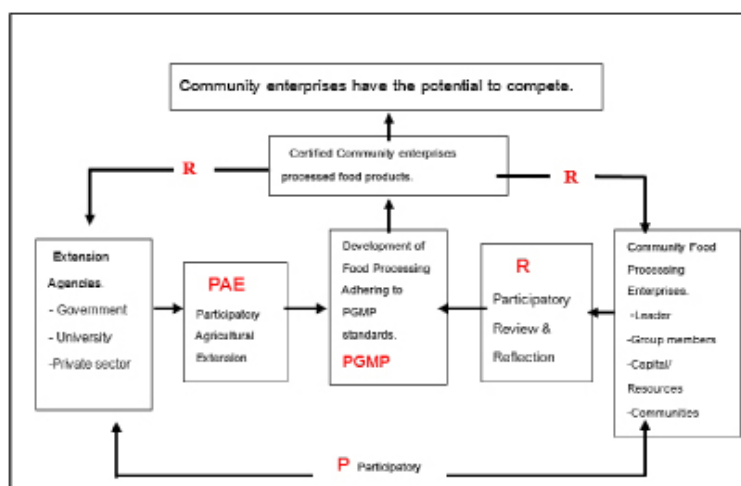

Figure 1 The participatory agricultural extension review to primary good manufacturing practice model (PAER to PGMP model)

การนำโมเดลการส่งเสริมมาตรฐาน Primary GMP แบบมีส่วนร่วม (PAER to PGMP model) ไปใช้ด้วยการดำเนินงานแบบบูรณาการใน 5 ขั้นตอนของหลักการวงจรการบริหารงานคุณภาพ (PDCA) ที่เน้นการปรับปรุงอย่างต่อเนื่องวางแผนจากข้อมูลรอบด้าน ประเมินความก้าวหน้าเป็นระยะ และสรุปบทเรียนเพื่อปรับใช้กับการทำงานในรอบต่อไปให้ได้ผลลัพธ์ที่ดีขึ้น ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 จัดตั้งทีม PAER to PGMP โดยใช้หลักการทำงานแบบบูรณาการ

ขั้นตอนที่ 2 คัดเลือกวิสาหกิจชุมชนเป้าหมายในการส่งเสริมและพัฒนา และจัดทำแผนการทำงานร่วมกัน

ขั้นตอนที่ 3 ปฏิบัติการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน โดยเน้นปฏิบัติการส่งเสริมการเรียนรู้ในพื้นที่

ขั้นตอนที่ 4 ประเมินผลแบบมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง

ขั้นตอนที่ 5 การขอรับรองมาตรฐาน Primary GMP

การพัฒนาโมเดลการส่งเสริมมาตรฐาน Primary GMP แบบมีส่วนร่วม (PAER to PGMP model) สอดคล้องกับการเปลี่ยนถ่ายกระบวนทัศน์ทางการพัฒนาและส่งเสริมการเกษตรที่เน้นนำด้วย

ปรัชญาที่สำคัญ (ดิเรก, 2556) คือ 1) มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพเมื่อได้รับโอกาส 2) ช่วยเขาให้ช่วยตนเองได้ และ 3) เรียนรู้จากการกระทำ (Learning by doing) และใช้การดำเนินงานแบบบูรณาการ โดยกลุ่มเป้าหมายเกษตรกรหรือวิสาหกิจชุมชนเป็นผู้กระทำส่วนเจ้าหน้าที่ส่งเสริมเป็นผู้สนับสนุนตามบทบาทของผู้ประกอบการเปลี่ยนแปลง 4 บทบาท (ดิเรก, 2556) คือ (1) ผู้กระตุ้น (2) ผู้เร่งปฏิบัติการ (3) ผู้สนับสนุนการจัดตั้งองค์กร และ (4) แหล่งของการส่งผ่านข้อมูล

การทดลองใช้โมเดลการส่งเสริมมาตรฐาน Primary GMP แบบมีส่วนร่วม (PAER to PGMP model)

ผลการทดลองใช้โมเดล PAER to PGMP ทำการประเมินตามเกณฑ์ข้อกำหนดมาตรฐาน Primary GMP โดยเปรียบเทียบคะแนนก่อนและหลังการใช้โมเดลพบว่า กลุ่มควบคุมทั้ง 3 กลุ่มมีคะแนนไม่แตกต่างกัน โดยทุกหมวดมีคะแนนน้อยกว่าร้อยละ 60 ไม่ผ่านเกณฑ์มาตรฐาน Primary GMP ส่วนกลุ่มทดลองทั้ง 3 กลุ่มมีคะแนนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P < 0.05$) และทั้ง 3 กลุ่มทดลองมีคะแนนสูงกว่าร้อยละ 60 ทุกหมวดผ่านเกณฑ์มาตรฐาน Primary GMP ดังแสดงใน Table 1

Table 1 Pre and post evaluation of the control groups and the treatment groups apply the PAER to PGMP model

Primary GMP Categories	Control groups					Treatment groups				
	Mean		S.D.		t-values	Mean		S.D.		t-values
	Pre	Post	Pre	Post		Pre	Post	Pre	Post	
1. Location and building	18.07	21.95	2.43	1.30	-2.502	16.67	79.54	2.62	15.75	-6.821*
2. Production equipment and appliance	5.55	16.67	4.81	8.34	-2.000	5.55	77.78	4.81	19.24	-6.307*
3. Processing control	17.44	31.22	3.10	4.22	-2.661	17.44	73.67	3.10	8.41	-7.697*
4. Sanitation	16.67	28.84	8.88	10.71	-1.516	17.95	78.20	8.00	13.51	-6.646*
5. Maintenance and cleaning	13.33	46.67	11.09	5.77	-2.425	13.33	80.00	2.43	17.32	-4.000*
6. Personnel and hygiene practice	19.17	32.50	7.22	5.00	-2.630	19.17	78.33	3.82	14.65	-6.770*

*significantly different at $P < 0.05$

สรุป

จากแนวปฏิบัติที่ดีของวิสาหกิจชุมชนแปรรูปอาหารในกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน 2 พัฒนาได้เป็นโมเดลการส่งเสริมมาตรฐาน Primary GMP แบบมีส่วนร่วม (PAER to PGMP model) ที่เน้นการดำเนินงานแบบบูรณาการ ผลการทดลองใช้โมเดลพบว่าคะแนนประเมินตามเกณฑ์ข้อกำหนดมาตรฐาน Primary GMP ก่อนและหลังใช้โมเดลของกลุ่มทดลองแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P < 0.05$) และทุกหมวดมีคะแนนมากกว่าร้อยละ 60 ผ่านการรับรองมาตรฐาน Primary GMP และมีข้อเสนอแนะในการศึกษาเพิ่มเติมว่า ควรศึกษาการส่งเสริมและพัฒนายกระดับมาตรฐานอาหารแปรรูปในชุมชนโดยแบ่งตามประเภทของอาหารแปรรูปเนื่องจากความละเอียด ซับซ้อนของคุณภาพอาหารที่แตกต่างกัน

คำขอบคุณ

ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนครที่ให้ทุนและขอบคุณมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช หน่วยงานภาคีพัฒนาและวิสาหกิจชุมชนแปรรูปอาหารในจังหวัดสกลนคร นครพนม และมุกดาหาร ที่ให้ความร่วมมือในการศึกษาวิจัย

เอกสารอ้างอิง

กรมส่งเสริมการเกษตร. 2556. นโยบายและแนวทางการดำเนินงานส่งเสริมการเกษตรปีงบประมาณ 2557. ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, กรุงเทพฯ.

ดิเรก ฤกษ์ห่วย. 2556. แนวโน้ม กระแส ทิศทางการพัฒนาและส่งเสริมการเกษตร. เอกสารประกอบการบรรยายรายวิชาสัมมนาชั้นสูงทางส่งเสริมและพัฒนาการเกษตร สาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, นนทบุรี.

ยุวรัตน์ สันติพิทักษ์, และ วชิรินทร์ มีรอด. 2553. แนวทางสู่ความสำเร็จของการประยุกต์ใช้ GHP: ผลิตภัณฑ์แปรรูปในจังหวัดเชียงราย. วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่. 3: 60-71.

ยุพิน สมคำพิ. 2557. ปัญหาในการเข้าสู่ระบบรับรองมาตรฐานอาหารของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสกลนคร. รายงานวิจัยทุนอุดหนุนจากงบรายได้ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร, สกลนคร.

สุกัญญา อธิปนันต์, สำราญ สารบรรณ, พรภิมิน มีศิลป์, วิศศักดิ์บุญเจริญ, เกศณี เดือนบัวระบัด, เทียมจันทร์สุขเกษม, อาภรณ์วิศวะไพศาล, ภัคกัญญา โสมภีร์, พญ์ แก้วคุณ, มงคล อธิกุลวงศ์, ทศนา คัดสร้าง, ศิริวรรณ หวังดี, เพ็ญประภา แพงภูงา, สิริดา อธิปนันต์, สร้อยเพชร ตันติรัตนานนท์ และ ชาญญุทธิ์ ภาณุทัต. 2550. กลยุทธ์การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง. รายงานวิจัยกรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, กรุงเทพฯ.

สุภารัตน์ เขียมยังยืน, ชีพร กงบังเกิด, และนิติพงศ์ จิตธิโกชน. 2550. การประเมินศักยภาพการจัดการกระบวนการผลิตหลักการปฏิบัติที่ดีและคุณภาพของการผลิตกล้วยตากในจังหวัดพิษณุโลก. วารสารการวิจัยเพื่อพัฒนาชุมชน. 1: 1-15.

อารี วิบูลย์พงศ์. 2555. บทความสังเคราะห์ "ความรู้จากงานวิจัยวิสาหกิจชุมชน" ตอนสอง. วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่. 5: 106-125.

Swanson B.E., and R. Rajalahti. 2010. Strengthening agricultural extension and advisory systems: procedures for assessing, transforming and evaluating extension systems. Agriculture and rural development discussion paper 45 The World Bank, Washington DC.